

Ajakiri Edasi 4. juuli 2022 Teater

Indrek Spungin. Kuidas põleb kaasaegne teater ehk Puhta mõistuse kriitika uues vormis

Ühe teatrietenduse sünnist. Triksterreporter **Indrek Spungin** käib koos lavastaja **Jarmo Rehaga** läbi tee lavastuse "Divide et impera* Jaga ja valitse" valmimiseni, mille käigus põrgatakse nii hirmu kui armu vastu.

Artikkel on esmalt ilmunud Edasi paberajakirja **suvenumbris**, mis on saadaval suuremates kioskites üle Eesti ja jaekaupluste ajakirjandusletis. Kõiki seniseid pabernumbreid saab osta **Edasi e-poest**. Artikli autor **Indrek Spungin** on kirjandushuviline muusik ja filmimees.

Õhk säriseb kergelt vanas Pätsi-aegses saalis. Inimesed on kogunenud ja kiirgavad ruumi soojust. Igaüks kui kuuevatine pirn. Mõni on ennast üles löönud, nagu loodaks isegi olla veidigi vaatemängu objekt, kuid siis antakse ninanips igale rietatud inimesele teadaandega, et ei aita siin enam sinu ilusad riided, mis sulle nii kallid ja kaitsevad sind su abituse eest. Need riided, mis teevad sinust selle, kes sa enda arvates oled, ei kata ära su hirmu, mida ainult mass saab lunastada. Siinkohal jätame riided toolile etendust vaatama ja imbume ise läbi põranda ajas kuu võrra tagasi Kanuti Gildi keldrisaali, kus Jarmo Reha etendust ette valmistab.

Tere, Jarmo, ma tulen tulevikust, täpsemalt sinu esietenduselt, ja kuna ma võtan alati kõike väga isiklikult, siis tahaks lihtsalt inimlikust huvist teada, miks sa agiteerid mind mu mina massi lahustama. Miks sa tahad kiskuda mind alasti karja indiviidide keskele? Sa tahad mulle pakkuda võimalust identifitseeruda grupiga, kollektiivset muutumiselamust, aga miks?

Me alustame sellest reaalsusest, et meil on koondunud inimesed. Nad on meie mass. See õhtu saabki olema sellele faktile rajanev. Meid huvitab, kuidas saab massiga manipuleerida, kuidas suured juhid seda teevad. Kuidas nad liigutavad inimest mingis suunas, kuhu neil on vaja. Meil koondub mass, mis on indiviidide kogum, ja küsimus on, kuidas saada massiks. Miks me koguneme massi? Miks me koondume? Ja kui me koondume, siis millest me loobume? Millest indiviid koosneb? Mis on need sümbolid, mis panevad meid radikaalselt käituma? Ma usun, et mitte ükski sümbol ei ole piisavalt oluline, et selle nimel midagi radikaalset teha. Mitte ükski asi ei ole piisavalt oluline, et selle nimel midagi radikaalset teha. Aga ometi, me teeme seda ja pidevalt. Mind huvitab, kuidas mingid asjad

kinnistuvad ja need kaaperdatakse ära. Ning kui see juhtub, siis ainuke viis, kuidas sellest üle saada, on sellest sümbolist lahti lasta. Põhimõtteliselt ekreiidid on Eesti lipu ära kaaperdanud, panevad varsti veel ühe valge riba juurde ehk siis on meil varsti valge-sini-must-valge lipp, mille peal on rukkilill.

Kui ma olin väike, käisin emaga põllul rukkilille otsimas, sel ilgel Vene ajal veel, ja nüüd on häbi minna, sest mingid ahvid on selle ära kaaperdanud. Nopid rukkilille ja järgmine hetk juba tunned ennast süüdi, nagu oleks tilgake verd saatanale andnud. Ja nii irooniline kui see ka pole, ekreiidid nii lokaalses kui ka globaalses plaanis on tihtilugu avaldanud nõrdimust, et LGBT-seltskond on vikerkaare ära kaaperdanud. Päike paistab ja vihma sajab, aga lapsega jalutama minna ei saa. Äkki mõjub orientatsioonile.

Postulaat, millest ma lähtun, on: indiviid ei põle. Mõtlen selle all, et me kõik koosneme igasugustest asjadest, mille nimel me koondume, teeme asju või seisame, aga meie sees on miski, mis ei põle, ja see on otsus, kas teha head või halba. Meie teravus on see herneterakene peas. Me kõik võime kalduda heale või halvale, kuid meil kõigil on see moment mõelda, moment näha. See on ikkagi kogemus ja seda ma üritangi luua.

Sa ei karda ebaõnnestuda, mõjuda kuidagi moraliseerivalt, epistlit lugevalt? Sa ju sõna otseses mõttes loedki seal epistlit, kui seestud raevunud hingekarjaseks.

Mul oli see plaan küll mängida nendel kehtel (*naerab*). Sa oled väga julge, sest selliste küsimuste küsimine tekitab ebamugavust ja seetõttu võidakse eelistada mõista sind valesti või panna lausa debiilikku, megalomaani kleeps külge.

Mulle tundub see päris suur tükk, mida me pakume, aga teistmoodi ei saa ka. Kui asja natuke pehmemaks, roosamaks muuta, siis tekib jälle küsimus, miks on üldse mõtet seda tükki teha. Ma ei arva, et teatri mõte on, et räägi mulle üks moralistlik lugu, et saaksin valida, kumb on halb ja kumb on hea. Mina arvan, et see on ikkagi kogemus, ja seda ma üritangi luua.

Meile pakutakse tuld ja põlemise kujundit igast asendist, aga ometi jääb tunne, et kõrvetavaim asi siin ilmas on inimese puudutus.

Kui koolis kirjutasime lõputööd, **Ain Lutsepp** luges selle läbi ja ütles mulle nii (*teeb Aini järgi*): “Vaata, Jarmo, elus on nõnda, et kõige tähtsam asi on inimese puudutus. Mida iganes sa ka ei tee, ei püüa sa sellega midagi muud kui inimest.” See, mis õilistab või lunastab, on mingi inimlik *touch*. Ei pea olema hullult intelligentne asi, et oleks päris. Kõige suuremad geeniused, nagu näiteks **Ian Curtis**, ei laulnud ju eriti hästi, aga kuidas see mõjub, pole sõnu lihtsalt. See on see, mida me otsime, me otsime neid ruberoide, neid, kes on katkiste nukkidega, neid, kes käivad äärealadel, sest nemad kogevad elu. Vahetult. Mass koondub, kuna ta kardab puudutust, kardab võõrast. Kardab elu. Meie tüki eesmärk on uurida neid erinevaid olemise ja suhtumise viise.

Etendus algab küsimusega: miks te siin olete? Ja vastusega: meie teame, miks te siin olete. Te võtate inimeselt ära tema otsustusvõime, võimu enda üle. Sest teadmine on võim.

Manipulatsioon on selle osa. Aga need sammud, kuidas sa suhestud, või info, mida sa jagad, need asjad, mida me näitame, on juba manipulatsioon, et viia nad mingis suunas. Ma olen testinud videomaterjale, mida me Pääruga (*Pääruga Oja – toim*) filmisime, ja need mõjuvad, need mõjuvad veidralt, kurvalt ja vastikult. Vastuoksus on selles asjas sees. See mind huvitabki, kujundi puhul ka. Sellepärast mulle tundubki, et see on õige asi, mida teha.

Üks etenduse võimsamaid hetki on see, kuidas kiilakaks aetud päraga Pääruga marsib tõrvikuga üle Vabaduse väljaku tõrvikutega inimeste karjast läbi üles Harjumäele.

Tüki idee hakkaski veerema reaktsioonist, mida tekitas ekreitide seltskond, kes koondub väga lihtsatel põhjustel. Neil on hirm. Kuidas töötab maailma dünaamika? Ülikeerulised protsessid sünnitavad midagi väga keerulist ja siis seda üritatakse lihtsustada. See tuleb omakorda hirmust, sest talumatu on elada nii keerulises maailmas ja tunnistada, et sa ei saa mitte millestki aru. Lihtsustamine aitab abituse, ahastuse vastu, mida mõistetamatuga vastakuti seismine paratamatult põhjustab. Lihtsustamine loob illusiooni, et me saame kõigest aru ja kontrollime maailma. Ja see on meile väga tähtis, sest me oleme harjunud elama mõttega, et me omame maailma ja kõike, mis seal sees on, me kontrollime seda. Maailm on meie keha pikendus. Meie koer. Ja kui on väga-väga keerulised ajad, kõigil kiilub kinni, siis hakkab seda keerukust korrigeerima lihtsus, nagu näiteks sõda.

Etenduses öeldakse, et selle vältimiseks tuleb alustada oma peast, oma mõtete kontrollimisest ja taipamisest, et minu mõtted ei ole mina. Ja minu

nimi ei ole mina. Rääkimata sellest, et minu riided ei ole mina. Kui see kõik ära võtta, millest ma justkui koosnen, siis olen ma tõeliselt vaba ja ükski jõud ei saa mulle vastu. See kõik kõlab kuidagi väga budistlikult.

See ongi puhas budism.

Budism teatri vormis.

Sa võid nimetada seda teatriks, kui tahad. Mind huvitab mingi tunnetus, mingi kinnijäämine, mingi paradoks. Paradoksaalseid asju ei saa mõistuslikult avada. Ma ei usu, et maailm on mõistuslik. Me küll alati reageerime sellele oma mõtete vooga ja see ongi normaalne, see on meie loomulik sättumus, mis kogu aeg täristab tātātātā (*koputab sõrmega oimukohta*), aga tegelikult maailm ei ole need mõtted, mis sul peas täristavad, maailm on see, kui sa lööd ennast ära, ja enne kui sa kipud seda kirjeldama või reageerid erinevaid kehaosi tähistavate sõnade valanguga, käib krõks, sa kohtud maailmaga, reaalsusega. Et avada paradoksi, keerukust, asju, mis mulle on olulised, tuleb leida viis, kuidas nad saavad sulle mõju avaldada, kui sa oled nendega vastakuti. Ja see on see, kuidas ma tükki teen. Minu arust ongi kõige olulisem asi olemine, eksistents. Eksistentsiaalsed küsimused on ainsad olulised küsimused. **Albert Camus** ütles, et ainuke filosoofiline küsimus on see, kas sooritada enesetapp või mitte.

Kui sooritada, siis kohe, ja kui mitte, siis hakata elama ja kohe, aga mitte poole vinnaga.

No täpselt, jah. Siis peaks olema mingi päris põhjus, miks otsustad siin olla.

Erich Fromm sõnastas selle kuidagi nii, et elu esitab meile vaid ühe küsimuse ning sellele tuleb meil iga oma eluhetke ja valikuga vastata, kusjuures vastuseid on laias laastus kaks. Üks on valida surm, kas siis töösse, populaarsusesse, alkoholi, narkouima, televiisorisse uppumise kujul, mis sisuliselt tähendab tagasi langemist emaüska ehk mulda; ja teine on valida elu, iga hetk uuesti ja uuesti. Ka mass pakub näilist lunastust, võimalust sulanduda massi ning saada osaks millestki suuremast, kuid tegelikult on see regressiivne vastus elu esitatud küsimusele. Ja ometi me koondume, et mitte kogeda ilmajäänud ühtsuse tunnet.

Inimlik sättumus on koonduda, sest meid painab see üksinduse küsimus. Ja ega koondumises ei olegi midagi halba. Kogu universum teeb seda. Vaata, mis toimub, universum paisub kogu aeg ja samal ajal on meil mustad augud, mis imevad asju enda sisse. Me koondume igatpidi. Me koondume ja läheme uuesti lahku. Me saame singulaarsuseks ja paljususeks, me pendeldame kogu aeg kahe oleku vahel. See ongi eksistents. Koondumine pole halb, aga küsimus on, mille nimel.

Millega me tükk veel tegeleb, on see, et meis kõigis on kurjus olemas. Küsimus on, kuidas me sellele vastame. Ja samas me mängime selle mõttega, mille sõnastas **Hannah Arendt**: kurjus on banaalne, kurjus on tegevusetus, kurjus seisneb väikestes tegudes ja sellega me üritame tegeleda. Kui sa vaatad singulaarselt mingit psühhopaati, kui sa oled näiteks mingi suurfirma boss või juht, siis sa oledki psühhopaat, sest meie ühiskond soosib psühhopaatlikku käitumist – tippu jõuab see, kel on kõige rohkem mammonat koos, ja sa ei saa elus rikkaks, kui sa ei ole *f*cking* psühhopaat. Kui sa oled normaalne inimene, siis sa ei vaja seda. Siis sa ei lähe seda rada, sest nähes kõrval kannatavat inimest, sa tahad olla talle võrdne, olla toeks.

Kurjust võib toita ka lihtne uudishimu. Hitleri sekretär Traudl Junge ütles, et keegi ei sundinud teda füüreri alluvusse tööle minema, aga uudishimu kannustas teda, lihtne soov kohtuda füüreriga, kuigi ta aimas, millega tal tegu on. Juhuslikult komistasin täna öösel ühe intervjuu otsa, kus Robert Duvall räägib, kuidas tal õnnestus Stalini hingega kontakti leida filmis “Stalin”. Ta pugus Stalini nahka viimase haava kaudu. Ilukirjanduslike tegelaste puhul lummab meid just nende haav. Mida jõhkram haav, seda kindlamini sööda alla neelame ja kaasa läheme. Kas mitte superlurjuste puhul ei kehti sama – nende haav, nende vari, mis ligi tõmbab ja lummab, kuna see on nii suur ja jõhker?

Mida jõhkram on haav, seda kaalukam on ka moraalne valik. Nägin just hiljuti kuskilt videot, kus üks USA skriptikirjutaja küsis, mis on *villain*'i ehk pahalase ja kangelase vahe. Mõlemal on täpselt sama lugu. Kui pahalane kaotab oma armastatu, näiteks ta jääb rongi alla, siis pahalase reaktsioon on, et kogu maailm on selles süüdi ja nüüd ta maksab selle eest kätte. Kui kangelane kaotab oma armastatu samamoodi rongiõnnetuses, siis ta ütleb, et ma ei taha, et keegi kogeks sama, mida mina kogesin. Valik. Antikangelane on näiteks Lutsifer. Lutsifer oli Jumala kõige ilusam ingel. Ta küsis Jumalalt liiga palju, tahtis teada liiga palju ja saigi teada, ja siis ta kukkus taevast põrgusse.

Aadama ja Eevaga oli sama lugu. Nad tahtsid teada, sõid hea ja kurja tundmise puust ning langesid.

Budistid ütlevad selle kohta, et just sel hetkel tekkiski teadvus. Teadvuse teke on seotud langusega, sest varem oli totaalne *bliss*, kus sa ei saanud millestki aru. Vaata meid nüüd, meil on emotsioonid, meil on tähendused, mille eest me seisame ja tapame. India ja Pakistan madistavad kogu aeg, hindud ja moslemid vägistavad üksteise külasi ning tapavad matšeededega. Sihuke pask käib kogu aeg ringiratast, mille nimel? Idee nimel.

Minu eesmärk on pakkuda seda küsimust, et inimesel enda sees käiks see asi ära. See ei peagi olema mugav. Ma nägin hiljuti üht tuttavat, kes oli kuulnud mu eelmiste tükide kohta, et need olevat head, aga ta polevat kindel, kas ta tahab sellist kogemust oma ellu.

Kogu aeg tahaks nagu samastuda headusega, enda helgema poolega ja samas sellega, kes on jõupositsioonil. Sa tahad olla meeleheitlikult õigete poolel.

Hea ja halb ei ole ka alati see, mille järgi inimesed otsustavad. Nende otsuste taga võib olla ka vim. Mõnikord saadakse aru, et need jõud, kellele hääl antakse, toovad hukatuse, aga seda oodatakse. Meie sees on jõud, mis põletaks kõik maha, aga selleks, et uus saaks sündida, peabki vana vajuma. Me ei otsi alati headust, me otsime turvatunnet ja õiglust. Kuid see, et me end alati headuse poole ei pööra, näitab meie väiklust, see on inimlik nõrkus, viga. On inimlik olla väiklane, rumal, harimatu, mugav, sest sellele ahvatlusele vastu seista ongi raske, selle nimel peab tööd tegema, see on igipõline võitlus. Igal inimesel on see pidev töö küsida endalt, kas ma saaksin olla parem, kas ma saaksin rohkem teha või mille eest ma seisan või molli panen. Mis asi see elu on, kuhu mind on visatud, ja mida ma sellega peale hakkan.

Ja sa tood oma võitluse teatrisse kaasa, selmet pakkuda mõnusat lugupoolist.

Mind huvitab teatrit tehes mitte niivõrd lugu, vaid muud asjad. Ma ei usu, et lugu on nii tähtis, ma usun teisi asju. Näiteks kui **Andy Warhol** sööb burgerit, siis on seda huvitav vaadata, inimene sööb lihtsalt burgerit, mitte midagi ei juhtu, ei mingit narratiivi, dramaturgiat, seal loevad ja loovad teised asjad: Andy Warhol kui kujund, burger kui kujund, kui kapitalistlik kujund, kiirtoit kui kujund, laud kui kujund, inimene kui kujund, raamistus kui kujund, mina vaatan seda. Minu jaoks mõjub see. Narratiivide võimalused on seal. Nüüd on küsimus, kuidas need kokku traageldada, see ongi teater. Kujundite ja piltide keel. Ma ei usu, et me peame selgelt välja joonistama mingisuguse tegelase ja loo, sest muidu me ei suuda teda jälgida. Ma ei

taha, et inimene mõtleks teatris, vaid ta tunneks midagi, kogeks midagi. Ma vihkan teksti. Kuigi seekord me toodame Aarega teksti ja palju.

Tekst on parim viis varjata seda, et sul tegelikult midagi öelda ei ole.

Sõnad on maitseained, mis varjavad tihti toidu kehva kvaliteeti. See on huvitav jah, isegi kui sul on midagi, mingi hetk, kui koged midagi erilist, siis nii kui sa oled väljendanud seda sõnaga, leiab aset võõrandumine ning täielik tunnetus on asendunud juba sõnaga. Täielik tunnetus eksisteerib tegelikult ainult hetkeni, mil seda väljendatakse keeles.

Tiheda tekstiga etenduse mõttelises keskpunktis tehakse väike paus. Jarmo jagab teed, et inimestel oleks soe olla; Aare pobiseb midagi sõna "tuli" etümoloogiast ning teavitab puhuti pisut reljeefsemal toonil, et praegu on veel viimane aeg lahkuda, kes soovib. Toolide nagin reedaks justkui kõhklusi võimalusest kinni haarata, aga keegi ei tõuse. Silm peatub seinäärsetel kanistritel. Kerest käib läbi selline ilge jõnks, meenub Tarantino film "Inglourious Basterds" ning vägisi surub end peale stsenaarium, et äkki läheb täna kõik nagu filmis. Mine sa tea neid tänapäeva teatraale, lubati ju kõik põlema panna. Küsin Jarmolt, kas nad jätsid kanistrid meelega sinna seina äärde seisma ja tähendusi looma, ning pälvin laia naeratuse saatel soovitus etendus lihtsalt lõpuni kogeda.